

ПОПУЛІЗМ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ АТРИБУТ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Досліджується популізм як чинник політичного життя в Україні, його причини, форми та прояви

Ключові слова: політична культура, популізм, демократія, авторитаризм, вибори, ментальність

Abstract

We investigate populism as a factor of the political life in the Ukraine, reasons, forms and manifestation of populism

Keywords: political culture, populism, democracy, authoritarianism, elections, mentality

Останнім часом в політичному житті набирає обертів популізм як засіб (інструмент) досягнення певних політичних цілей. Зазначимо, що термін «популізм» походить від латинського слова «populus» — народ. Дуже близьким до нього є інше латинське слово «popularis», що означає «народний, звичайний в народі, її улюблений». Таким чином, етимологічно популізм можна пояснити як народну популярність. І, звісно, таке трактування популізму несе радше не негативне, а позитивне морально-етичне оціночне судження. Адже народ є джерелом усього найкращого, найсакральнішого в людському соціумі. А популярність, тобто те, що подобається цьому самому народу — джерелу та носію людських чеснот, апіорі не може бути негативним явищем. Ба більше — завоювання популярності в певних сферах людської діяльності, насамперед публічної, є, з одного боку, необхідною умовою досягнення успіху, а з іншого, і є показником, індикатором, синонімом цього успіху. Тобто, популярність для публічних сфер діяльності (мистецтво, спорт, журналістика і, в тому числі, політика) є одночасно і засобом (інструментом) досягнення мети і власне самою метою. Тобто, політичний популізм, як система способів досягнення мети — підтримки електорату (виборців) сам по собі є нормальним явищем.

Проте, коли мова йде про завоювання популярності в політичній царині життя, методи та способи її досягнення суттєво розрізняються від інших публічних сфер людської життєдіяльності. І ті способи досягнення популярності, які є природними та прийнятними в мистецтві, спорті чи журналістиці (наприклад, епатаж), в політиці отримують зазвичай негативне забарвлення. І політичний популізм як соціальне явище, як правило, має негативну репутацію. Він характеризується як політика або риторика, яка апелює до простих народних мас і експлуатує людські надії, довірливість, страхи, незадоволення життям, забобони та обіцяє «прості» та швидкі методи подолання проблем. Іншими словами, популізм — це прості відповіді на складні питання. Цей термін також вживається для означення політики загравання влади з народом для забезпечення популярності.

Основними популістськими методами є: пристосування, підлаштування під вимоги народу; «загравання» з масами, декларування головним чином лише того, що вони хочуть почути; гра на «очікуваннях» народу; апеляція не до раціонального, а чуттєво-емоційного у людській свідомості;

орієнтування не на внутрішній зміст справи, а на зовнішню форму; використання спрощених уявлень людей про суспільно-політичне життя; апеляція до простоти і зрозумілості пропонованих заходів, пріоритет простих рішень складних проблем; спекуляція на схильності значних верств населення прихильно реагувати на примітивні, але гучні гасла; спекуляція на вірі людей у швидкі та безболісні шляхи виходу з кризи; безпосередній, прямий контакт між політичним лідером і масами; політичний лідер повинен відповідати уявленням про «сильну особистість», володіти певною харизмою та ораторською майстерністю; створення іміджу політичного лідера як людини з народу, «простого хлопця»: «я такий самий, як і ви»; спекуляція на національних і патріотичних почуттях народу; спекулятивна гра на темі соціальної справедливості; створення привабливого іміджу за допомогою засобів масової інформації; використання підтримки з боку відомих особистостей — "зірок" естради, кіно, спорту.

Звісно, популізм не народжується на порожньому місці. Його появи передують певні соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-ментальні причини. До першої групи причин слід віднести низький рівень життя населення, до другої — такий же низький рівень політичної культури населення, до третьої — особливості ментальності народу. Існує пряма пропорційна залежність існування та поширення політичного популізму від ступеню розвитку економіки країни і добробуту її населення. Що багатша держава і заможніші її громадяни, тим менше в її політичному житті присутній популізм. Відповідно, що бідніша країна та її населення, тим сприятливіші умови для зростання, ба навіть розквіту популізму. В країнах розвинутої, сталої демократії з високим рівнем політичної культури (як еліти, так і населення) та повноцінним, ефективним громадянським суспільством, популізм не сприймається, а відторгається більшою частиною громадян. Відповідно в країнах із тоталітарним, авторитарним або перехідним політичним режимом, де політична культура лише формується, існує благодатний ґрунт для зростання та розповсюдження зерен популізму. З точки зору культурно-ментальної до популізму більш схильне населення тих країн, які сповідають патерналістську модель взаємостосунків між державою та суспільством. Це, насамперед, стосується східних країн із їхніми деспотичними традиціями, меншою — постсоціалістичних країн, населення яких виховувалось в душі відданості та підкоренні владі, державі. Звісно, успішні прояви популізму можуть бути і в демократичних країнах, як от перемога Д. Трампа на президентських виборах у США або зростання популярності М. Ле Пен у Франції. Але головним ареалом функціонування та розповсюдження популізму були, є й, напевне, будуть країни, по-перше, економічно бідні, по-друге, тоталітарно-авторитарні або перехідні від авторитаризму до демократії.

На жаль, Україна відноситься саме до такої категорії країн. І популізм має у нас і соціально – економічне, і політичне, і культурно-історичне, ментальне підґрунтя. В Україні дуже незначний середній клас, котрий є основою економіки і громадянського суспільства в розвинутих демократичних країнах. Тобто людей, котрі економічно, політично, ментально мінімально залежні від держави і спроможні самостійно формувати свій світогляд, політичні переконання, погляди та уподобання і, зрештою, абсолютно свідомо робити власний політичний вибір. Більшість населення України — це наймані працівники та пенсіонери із низьким рівнем доходів. Вони надто залежні від роботодавця (держави чи приватної особи). І такими людьми набагато легше маніпулювати, вони як той дозрілий плід схильні впасти в обійми будь-кому, хто пообіцяє покращення його життя. Не випадково на гасло «Покращення життя вже сьогодні» відреагували мільйонів українців і проголосували за людину абсолютно аморальну та нікчемну.

Можна сказати, що національною особливістю українського популізму є те, що на відміну від інших країн, в яких популізм експлуатують головним чином опозиційні сили, у нас цією «надійною та випробуваною зброєю» безсоромно, проте ефективно користується як опозиція (що більш природньо та виправдано), так і влада. Наприклад, 2010 р. Янукович пообіцяв до кінця своєї каденції вивести Україну в число 20 економічно найрозвинутіших країн світу. Для цього Україні потрібно було б за 5 років збільшити свій ВВП одразу в декілька разів! Однак, тоді це подавалось як прояв ефективності «команди професіоналів». Або обіцянка своїм виборцям правлячої партії регіонів зробити російську мову другою державною, хоча вони прекрасно розуміли, що конституційної більшості у Верховній Раді у них немає і реалізувати цю «ідею-фікс» неможливо. Свіжіший, але набагато болючіший приклад популізму уже чинної влади — обіцянка кандидата в Президенти П. Порошенка за 3 тижні закінчити АТО, що значною мірою допомогло йому виграти вибори вже у першому турі. Хрестоматійним прикладом популізму, своєрідним

«привабливим пряником» стали нескінченні обіцянки чинного Президента запровадження для українців безвізового режиму з країнами ЄС. Нарешті, недавнє підвищення вдвічі мінімальної зарплати при реальному зростанні економіки на 2% інакше, як не популізмом, важко назвати. Принагідно слід згадати відверто популістські гасла, з якими останні три Президенти України перемогли на виборах: «Не словом, а ділом», «Почую кожного», «Жити по-новому».

Про популістські дії української опозиції, як реальної так і «опереточної», годі й говорити. Неперевершеним майстром політичного популізму не без підстав в Україні завжди вважалась Ю. Тимошенко (котру нещодавно прем'єр-міністр В. Гройсман також абсолютно популістськи назвав навіть «мамою популізму»). Найсвіжіший приклад її популістського маніпулювання цифрами. Буквально щойно, 13 березня на засіданні погоджувальної ради ВР вона «полум'яно» заявила, що Україна займає ганебне 7 місце у списку найбідніших країн світу! Але Тимошенко не повідомила, що джерелом цієї інформації є хай авторитетна, але приватна американська фінансово-інформаційна компанія Bloomberg. І, найголовніше, лідерка опозиції не уточнила, що цей рейтинг називається «The most miserable countries» — дослівно — «Найнедоліші країни». А показником цього рейтингу є рівень інфляції та безробіття. І в ньому Україна дійсно займає не найкраще 7 місце. Однак, наприклад, ще нижче 6 місце займає в цьому ж списку благополучна Іспанія, а 13 — Італія. А найуспішнішою країною світу компанією Bloomberg визнано не Люксембург, Швейцарію чи Норвегію, а ... Таїланд ! Але ця «інформація» пішла в ефір і її «проковтнули» мільйони українців. Насправді ж за даними Світового банку Україна займала 2014 р. 58 місце серед 188 країн світу за рівнем ВВП і 125 місце серед 183 країн за рівнем ВВП на душу населення. Така недобросовісна підміна понять має на меті лише збільшити градус критики чинної влади і підвищити свій рейтинг «борця за народне щастя». Однак, останнім часом у Ю. Тимошенко з'явилися «талановиті» конкуренти. Насамперед, це її політичний вихованець та колишній соратник О.Ляшко, котрий, принаймні, за рівнем епатажності перевершив свою наставницю. Ще не «гросмейстерами», але вже «майстрами» популізму зарекомендували себе лідери на швидкоруч створених партій: «За життя» (одна популістська назва чого вартує!) — В.Рабінович та Соціал-демократичної — С.Каплін, котрі із надзвичайною енергією, гідною кращого застосування, «лінчують» чергову «злочинну владу». Натомість, чинна влада ледь не усіх своїх критиків й критиканів, опонентів й недоброзичливців за класичними лекалами популізму зачисляє до «ворогів країни», «агентів Кремля», «шатунів» тощо.

Особливо масово та ефективно в Україні популізм використовується під час виборів. Можна сказати, що виборча кампанія — це апофеоз політичного популізму. До нього звертаються практично усі учасники виборчого процесу, незважаючи на політичну чи партійну приналежність. Цим «грішать» і ліві і праві, і провладні і опозиційні суб'єкти виборчих перегонів. Популізм виступає в якості специфічної недобросовісної політичної реклами, квінтесенцією котрої є «палкі» обіцянки кандидатів у слуги народи для свого «рідного електорату» побудувати «кисільні береги та молочні ріки». Вибори почасти нагадують аукціон, де продається і купується віртуальне «світле майбутнє» країни, області, району, міста, села. Якщо на державному рівні «аукціон» передвиборчих обіцянок носить глобальний характер — здійснити реформи, збільшити ВВП, підняти зарплати, пенсії та соціальні виплати, побороти корупцію тощо, то на регіональному та місцевому рівні передвиборчі манівці відповідно значно скромніші, але конкретніші. Наприклад, збудувати міст, школу, дитсадок, відремонтувати дороги. Особливо такі популістські обіцянки-проєкти притаманні кандидатам в міські голови [2, С. 407]. Слід зазначити, що деякі із обіцянок таки виконуються. Але їх — маленька жменька в порівнянні із «Монбланами» обіцянок-цяцянок.

Поширення популізму набуло в Україні вже такого розмаху, що влада вбачає у ньому ледь не національну загрозу. Ба більше — прирівнює його загрозу до загрози від корупції і зовнішнього ворога. Про це публічно і з пафосом заявив прем'єр-міністр В. Гройсман [2]. І, як наслідок, в контексті бачення цієї проблеми своїм колишнім шефом, депутати Вінницької міськради прийняли рішення «Про звернення до політичних партій і об'єднань України», в якому ініціювали... запровадження мораторію на популізм [3]. Звісно, тверезо мисляча людина навряд чи поставить на одні шальки терезів загрозу порожніх популістських обіцянок щасливого життя — з одного боку, та загрозу від мільярдних збитків, що надає країні ненажерлива корупція і загрозу зовнішньої агресії — з іншого. Однак і недооцінювати шкоду, що наносить популізм, відволікаючи країну від вирішення нагальних та надскладних проблем соціально-економічного та суспільно-політичного життя, не варто.

Висновки

Популізм за часів незалежності нашої країни, на жаль, став невід’ємним атрибутом української політики, «товаром», що успішно реалізується на електоральному ринку, дієвим та ефективним ресурсом для досягнення політичних цілей. Слід констатувати, що сучасний економічний, політичний, ментальний стан нашого суспільства свідчить про те, що популізм в Україні буде продовжувати функціонувати ще доволі довго. Допоки, перефразовуючи професора Преображенського, ми щось кардинально не змінимо у своїх головах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Популізм як ефективна політична технологія сучасних виборчих процесів в Україні / В. В. Кавка // Гілея: науковий вісник. - 2015. - Вип. 102. - С. 406-409.
2. www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2016/04/160414_groysman_rada_ad_video
3. www.myvin.com.ua › Новини Вінниці › Влада

Віктор Васильович Кавка — канд. істор. наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Viktor V. Kavka — Cand. Sc. (History), Assistant Professor of Chair of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: tomash26@ukr.net